

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В. І. Мельник, доктор економічних наук, доцент

Г. Б. Погріщук, кандидат економічних наук, доцент

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету

У статті розглянуто основні напрями реалізації організаційно-економічного механізму відтворення в агропромисловому комплексі на засадах екологічної безпеки; визначено особливості прийняття ефективних управлінських рішень у системі забезпечення екологічної безпеки на різних рівнях суспільного відтворення.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, екологічна безпека, організаційно-економічний механізм відтворення.

Постановка проблеми. Сучасне перевищення сукупного антропогенного навантаження породжує несприятливу агро-екологічну ситуацію, що посилюється недостатньо швидкими темпами проходження природних процесів самоочищення та самовідновлення, а відтак відбувається порушення екологічної стійкості навколишнього природного середовища. Питання дотримання екологічної безпеки нині постає одним з найактуальніших при здійсненні господарських процесів та потребує розробки відповідних механізмів забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження формування та реалізації екологічної безпеки та її особливостей висвітлено в працях О. І. Амоша, О. Ф. Балацького, Т. П. Галушкіної, З. В. Герасимчук, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, А. В. Качинського, Я. В. Коваля, П. І. Коренюка, В. С. Міщенко, В. І. Павлова, Ю. І. Стадницького, А. В. Степаненка, В. М. Степанова, В. М. Трегобчука, Ю. Ю. Туниці, А. Г. Федорищевої, М. А. Хвесика, Л. Д. Яценко та ін. Над проблемою відтворювальних процесів в агропромисловому комплексі (АПК) працювали такі науковці: В. І. Бойко, В. А. Борисова, О. Є. Гудзь, М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська, І. І. Лукінов, М. Г. Лобас, О. В. Овсяніков, Б. Й. Пасхавер,

В. А. Перегуда, П. Т. Саблук, О. О. Сторожук, І. І. Червен та ін. Проте, нині недостатньо опрацьованими залишаються проблеми дотримання екологічної безпеки в контексті реалізації організаційно-економічного механізму відтворення аграрної сфери. Відтак, через нехтування об'єктивними законами розвитку й відтворення природно-ресурсного комплексу протягом тривалого періоду екологічна ситуація, що є в Україні, має чітко виражений кризовий характер, відповідно потребує розгляду питання екологізації процесів відтворення та трансформації на цій основі усієї відтворювальної системи агропромислового комплексу.

Метою роботи є обґрунтування основних напрямів реалізації організаційно-економічного механізму відтворення в агропромисловому комплексі на засадах екологічної безпеки; визначення особливостей прийняття ефективних управлінських рішень у системі забезпечення екологічної безпеки на різних рівнях суспільного відтворення.

Теоретико-методологічною базою дослідження є системно-комплексний підхід до опрацювання питань функціонування еколого- та економічної систем, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Для виконання завдань дослідження використано: абстрактно-логічний, монографічний, метод узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Основна ціль будь-якого матеріального виробництва – найбільш повне задоволення зростаючих матеріальних і культурних потреб людини. Ступінь задоволення життєвих потреб населення країни обумовлюється перш за все рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Чим вище продуктивність праці, тим більше виробляється сукупного продукту і повніше задовольняються матеріальні і духовні потреби населення. В той же час об'єм виробництва матеріальних благ та різного роду послуг визначається кількістю затраченої уречевленої і живої праці і рівнем її продуктивності.

Відтворення – безперервне відновлення процесу виробництва товарів, послуг та духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи –

продуктивних сил, техніко-економічних відносин, організаційно-економічних відносин, відносин економічної власності та господарського механізму [1, с. 71].

Процес відтворення в агропромисловому комплексі можна розглядати як систему, яка передбачає територіальну і функціональну інтеграцію елементів, що входять до неї, та має певні особливості, а саме:

1) поєднання процесів економічного і природного відтворення підпорядковується законам розвитку рослинних і тваринних організмів;

2) на процес відтворення в сільському господарстві великий вплив мають природні фактори. Ґрунтово-кліматичні умови прямо впливають на результати господарської діяльності підприємств та ефективність сільськогосподарського виробництва;

3) земля, як головний засіб виробництва в сільському господарстві, не відтворюється у своїй матеріальній формі. Підвищення родючості ґрунтів є неодмінною умовою розширеного відтворення в галузі;

4) сезонність сільськогосподарського виробництва викликає розбіжність періоду виробництва з робочим періодом;

5) процес відтворення в сільському господарстві має циклічний характер, що відповідає строками періодичності вирощування сільськогосподарських культур;

6) у сільському господарстві створюється продукція, яка широко використовується у власному виробництві, в наступному виробничому процесі (корми, насіння і т. ін.).

Екологічна безпека є складовою як національної, так і транснаціональної безпеки, відображає стан розвитку суспільних правовідносин і зв'язків, що виникають в процесі їх реалізації й покликані гарантувати захищеність прав людини на безпечне життя, здоров'я й навколишнє природне середовище.

Важливим проявом принципів змін стала поява двох нових чинників суспільного відтворення, які сьогодні посідають визначне місце у їх загальній системі. По-перше, це відтворення природних ресурсів, по-друге, навколишнього середовища, у якому відбувається життєдіяльність людини. Виявлення цих

чинників, безумовно, пов'язане з причинами економічного характеру, оскільки саме вплив економічної діяльності суспільства на природу спричинив появу такого негативного явища як природовитратне виробництво, що призвело до знищення частини незворотних ресурсів, а також погіршення здоров'я населення і генофонду.

Обмежуючий вплив відтворювальних ресурсів визначається можливостями підприємств, держави, інвесторів, щодо формування їх бажаних обсягів та часу, який для цього необхідний. В цьому випадку можливі три варіанти стратегічних рішень: забезпечення повного обсягу ресурсів під максимальні потенційні можливості виробництва; забезпечення необхідного обсягу ресурсів під ринково обґрунтовані обсяги виробництва; вихід на ті обсяги виробництва, під які може бути створене відповідне ресурсне забезпечення.

Вибір конкретного рішення залежить від результатів економічних розрахунків, а також впливу факторів не економічного характеру, зокрема, соціальних, культурологічних та пов'язаних з продовольчою безпекою держави [2, с.78].

Окрім ресурсних обмежень ефективність відтворювальної системи на рівні галузей національного господарського комплексу визначається й організаційними, економічними, екологічними та іншими чинниками, що відображають специфіку використання засобів виробництва й характер їх трансформації в суспільно необхідні продукти.

Для здійснення розширеного відтворення в АПК необхідні певні умови. Найважливішим із них є створення налагодженого економічного механізму, встановлення паритету цін в товарному обміні між сільським господарством та іншими галузями народного господарства, скорочення темпів інфляції. Для розширеного відтворення потрібне постійне відшкодування в натуральній і вартісній формах спожитих засобів виробництва і забезпечення накопичень для придбання додаткових ресурсів [3].

Системний економічний аналіз негативних еколого-економічних ефектів процесу відтворення продуктивних сил агро-

продовольчого комплексу об'єктивно зумовлює зосередження уваги на таких питаннях [4, с.135]:

- необхідність не розрізненого, а комплексного дослідження дії нещівних чинників на людину. Адже негативні фактори, накладаючись один на одного і проявляючись в умовах загального зниження рівня життя та соціальної нестабільності, можуть призвести до несподіваних та непередбачуваних наслідків, що виявляється у зниженні темпів відтворення трудового та ресурсного потенціалу, посиленні негативних тенденцій демографії, зокрема депопуляції населення та ураженні генетичного потенціалу населення;

- потреба в запровадженні системи кількісного вияву ступеня шкідливих та небезпечних чинників впливу забруднення природного середовища на здоров'я людей, встановлення інтегрального вимірника здоров'я в системі еколого-економічних розрахунків ефективності діяльності суспільства;

- класифікація джерел забруднення аграрного природного середовища за масштабами збитків, яка завдається повітряному і водному басейнам, а також за ступенем впливу на руйнування ґрунтового покриву і зменшення продуктивної активності ґрунту, його агроекологічної цінності.

Досвід розвинених країн свідчить, що необхідною умовою успішної реалізації державної політики із забезпечення безпеки в еколого-техногенній сфері на міжнародному, регіональному та державному рівнях є комплексний аналіз тенденцій і характеру змін основних загроз екологічній безпеці для своєчасного та обґрунтованого визначення заходів із попередження та подолання негативних наслідків у разі реалізації цих загроз.

Об'єктивне та своєчасне визначення найбільших загроз і ризиків у цій сфері є важливою передумовою прийняття ефективних управлінських рішень у системі забезпечення екологічної безпеки.

Вирішення таких завдань потребує розробки системи моніторингу відповідних індикаторів, що всебічно характеризують динаміку процесів в екологічній сфері. Нині розробкою таких індикаторів займається низка міжнародних організацій,

серед яких Комісія ООН зі сталого розвитку, Міжнародний інститут сталого розвитку (IISD), Науковий комітет із проблем навколишнього середовища (SCOPE), всесвітньо відомі університети, зокрема Єльський. Наприклад, Комісією ООН зі сталого розвитку визначається рівень розвитку країн і виконання програм сталого розвитку, що розраховується за 96 показниками, 19 із яких характеризують стан навколишнього середовища [5, с.135].

Економічний механізм управління екологічною безпекою можна розглядати як систему організаційно-економічних заходів, що стосуються природокористування та охорони навколишнього середовища, що означає наявність взаємопов'язаних організаційно-адміністративних і економічних заходів. Так, планування, розробка, введення, виконання та контроль цільових програм природокористування здійснюються за допомогою механізму управління екологічною безпекою. В них містяться елементи економічного впливу.

Зокрема, контроль за встановленими державою нормами здійснюється адміністративними методами, але при цьому він супроводжується штрафами, тобто відбувається економічний вплив на природокористувачів. У більш вузькому значенні економічний механізм включає лише економічні заходи, без адміністративного впливу. Наприклад, споживачі готові платити більше за екологічно чисті продукти, що стимулює сільськогосподарських виробників виготовляти такі продукти. Концепція економічного механізму, вибір конкретних заходів залежать від вирішення питання про цілі розвитку економіки конкретного сектора національного господарського комплексу або регіону [6].

Необхідною умовою стабільного виробництва продукції в агропромисловому комплексі як на базовому, так і на галузевому рівні є забезпечення процесу планомірного відтворення на засадах розробки і реалізації стратегії діяльності окремих суб'єктів господарювання. Формування оптимальної структури виробничих ресурсів дає можливість реалізації відтворювальних процесів у відповідності до вимог екологічно безпечного виробництва.

Сезонний характер виробництва і висока фондомісткість; іммобільність матеріально-технічних ресурсів, що використовуються в аграрній сфері; висока залежність від природно-кліматичних умов; наявність постійного ризику в отриманні стабільних доходів; цінова нееластичність попиту на багато видів продукції сільського господарства; великий розрив у часі між закладеними витратами і отриманням готової продукції і багато інших особливостей призводять до неконкурентоспроможності галузей АПК.

Висновки. Необхідність вирішення завдань щодо забезпечення екологічної безпеки при реалізації організаційно-економічного механізму визначає значущість досліджень її еколого-економічних, організаційно-управлінських й техніко-технологічних аспектів не лише на рівні держави, а й на регіональному та підприємницькому рівнях. Агропромисловий комплекс як територіальна та галузева підсистема економіки, формує свій відносно завершений цикл відтворення та створює умови для комплексного розвитку економіки. Реалізація відтворювальних процесів значною мірою залежить від змін зовнішніх умов функціонування аграрних підприємств, підвищення вимог до якості продукції, зростання конкуренції, розповсюдження нових екологічнобезпечних видів продукції та технологій їх виробництва.

З метою активізації відтворювальних процесів на засадах екологічної безпеки в системі національного господарського комплексу необхідно: забезпечити прогнозованість, гарантованість і широкий доступ державної підтримки щодо товаровиробників на основі бюджетних програм; досягти збалансованого розвитку усіх галузей; здійснювати пропорційний розподіл доходів від реалізації продукції кінцевого споживання у системі: виробництво продукції – закупівля – переробка – реалізація; розвивати міжнародні та науково-виробничі зв'язки; сприяти розвитку ефективної взаємодії науки і техніки, інноваційної діяльності та впровадженню їх результатів; надавати допомогу і створювати умови товаровиробникам, що вкладають інвестиції у виробництво екологічнобезпечної продукції, дотримуючись світових екологічних стандартів у процесі виробництва.

В процесі реалізації організаційно-економічного механізму відтворення на засадах екологічної безпеки діяльності забезпечується запобігання погіршенню стану довкілля й настання інших наслідків, небезпечних для життя, здоров'я людини, суспільства та держави. Ефективність здійснення заходів, форм і методів забезпечення екологічної безпеки визначається шляхом прогнозування оцінки стану розвитку екологічних ризиків, визнання загроз, встановлення їх причинно-наслідкових зв'язків.

Список використаних джерел:

1. Економіка: від А до Я : понятійно-термінол. слов. / О. В. Куроченко, М. А. Копнов, В. П. Сладкевич та ін. — К. : Персонал, 2008. — 368 с.
2. Вихор В. М. Формування стратегії розвитку аграрного виробництва України : методологічний аспект / В. М. Вихор // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. форуму молодих вчених (12 травня 2010 р.) : тези доп. — Харків, 2010. — С. 77—79.
3. Гайнутдинова Е. А. Особенности, закономерности и предпосылки регулирования воспроизводства в агропромышленном комплексе региона / Е. А. Гайнутдинова, А. К. Осипов // Фундаментальные исследования. — 2013. — № 11 (часть 8). — С. 1621—1625.
4. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика : [монографія]. — Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. — 355 с.
5. Яценко Л. Д. Обґрунтування індикаторів стану екологічної безпеки / Л. Д. Яценко, І. С. Іванюта // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 1 (26). — С. 134—138.
6. Орлов А. И. Проблемы управления экологической безопасностью / А. И. Орлов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://ekolog.org/books/1/6_1_1.htm

*В. И. Мельник, Г. Б. Погрищук. **Организационно-экономический механизм воспроизводства в агропромышленном комплексе на принципах экологической безопасности.***

В статье рассмотрены основные направления реализации организационно-экономического механизма воспроизводства в агропромышленном комплексе на основе экологической безопасности; определены особенности принятия эффективных управленческих решений в системе обеспечения экологической безопасности на различных уровнях общественного воспроизводства.

*V. Melnyk, G. Pohrischuk. **Organizational and economic mechanisms of reproduction in agriculture on the basis of environmental safety.***

The article discusses the main directions of realization of organizational and economic mechanism of reproduction in agriculture based on ecological safety; The features of effective decision-making system ensuring environmental safety at different levels of social reproduction are defined.